

nın Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte bey ailesinden Şehsuvaroğlu Ali Bey görev yapmaktaydı.

Eyaletleri teşkil eden sancakların en yüksek idarecisi sancak beyi (mîr-i livâ) idi. Sancak beyleri sancağın merkezindeki kazada ikamet ederdi. Sancak beyini sancağa bağlı diğer kaza ve nahiyelerde zaîm, su-başı yahut voyvoda denen ve daha çok asayiş işleriyle görevli olan bir kişi temsil ederdi. Sancak beylerine ait vergiler bunlar tarafından toplanırdı. Sancak beyleri "seyfiye" veya "ehl-i örf" adı verilen zümrünün içinde yer almaktaydı. Genelde Enderun'da yetiştikten ve taşrada çeşitli hizmetler gördükten sonra bu göreve tayin edilirdi. XVI. yüzyılda beylerbeyi olabilmek için daha önceden sancak beyliği vazifesinde bulunmak hemen hemen şart haline gelmişti. Bu durum, söz konusu dönemde sancak beyliğinin büyük bir öneme sahip olduğuna işaret eder. Ancak yüzyılın sonlarına doğru sancak beyliğinden beylerbeyiliğe yükselmenin oldukça azalmaya başladığı ve daha çok saraydan gelenlerin, hatta doğrudan doğruya Enderun'dan çıkanların önemli bir sayıya ulaştığı görülmür. Bu durum, bahis konusu dönemden itibaren beylerbeyilerin yönetimdeki yerlerinin gittikçe güçlenmesiyle bağlantılıdır.

Sancağındaki subaşı, alay beyi, dizdar ve sipahi gibi ehl-i örfün âmiri olan sancak beyinin başlıca görevi bölgesinde asayiş sağlamak ve sipahi-reâyâ arasındaki münasebetlerin kanuna uygun biçimde yürütülmesini temin etmektir. Sipahi-reâyâ arasındaki ilişkiler, önemli bir kısmı Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yeni baştan derlenen ve tanzim edilen sancak kanunnâmeleri tarafından belirlenirdi. Bu kanunnâmelerde reâyânın vergi yükümlülüğüyle üretim ve ticaretle ilgili konular yer alırdı (bk. KANUNNÂME). Bunun yanında sancak beyi, herhangi bir sefer esnasında sancağının tımarlı sipahileriyle birlikte bağlı olduğu eyaletteki beylerbeyinin kumandası altında sefere katılırdı. Ayrıca sancağıyla ilgili olarak merkezden gönderilen fermanlardaki konuların halledilmesini sağlardı. Bu arada sınır boylarındaki sancaklarda görevli olan sancak beyleri komşu ülkelerle doğrudan doğruya temaslarda bulunur ve bu ülkelerle ilişkileri anlaşmalara uygun biçimde yürütürdü. Bu bakımdan sınır boylarındaki sancak beylerinin daha yetenekli kimseler arasından seçildiğini düşünmek mümkündür. Buralarda görev yapan sancak beyleri taşra yö-

netimi içinde daha kolay yükselebilmekte ve beylerbeyilik gibi makamlara getirilmekteydi. XVI. yüzyıl kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla sancak beylerinin bir sancaktaki görev süresi bir ile üç yıl arasında değişmekteydi. Bu uygulama, beylerbeyilerde olduğu gibi sancak beylerinin bir bölgede iyice yerleşmesini ve ahali ile bütünleşmesini önleme amacını taşıyordu. Öte yandan tayinleri de genellikle birbirine yakın sancaklar arasında olmaktadır. Bu şekildeki bir uygulamanın görev yerine giderken fazla vakit kaybedilmesi, sancakların uzun süre beysiz bırakılmaması ve bölge hakkında kâfi derecede tecrübe kazanılmış olmasından ileri geldiği söylenebilir.

Sancak beylerinin aileleri hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Ancak XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı sancak beylerinin % 40'a yakınının ümerâ oğlu ya da akrabası olduğu dikkati çeker. Bu durum, Fâtihten Sultan Mehmed döneminde devşirme asıllı yöneticilerin ön plana çıktığı şeklindeki bir genellemenin gerçeği pek yansıtmadığına işaret eder. XVI. yüzyıl ortalarındaki kayıtlara göre sancak beyleri daha çok taşrada görevli olan alay beyi, zaîm, defter kethüdâsı ve tımar defterdarı gibi kimseler arasından tayin ediliyordu. Ancak yüzyılın ikinci yarısından itibaren saraydan çıkanların lehine bir değişim oldu. Bu değişim önemsiz gibi görünmekle beraber sarayın idareye yavaş yavaş ağırlığını koymaya başladığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim bunun neticesinde XVII. yüzyılda saray çıkışlı kimselerin ara görevleri atlayıp üst derecelerdeki yönetime katılmaları daha açık biçimde ortaya çıkacaktır.

Osmanlı taşra yönetiminin en temel idarî ve askerî birimi olan sancaklar XVI. yüzyılın sonlarından itibaren siyasal, sosyal ve ekonomik sebeplerin tesiriyle yavaş yavaş bir değişim sürecine girdi. Bu değişim sürecinde merkezî idare giderek taşra üzerindeki denetimini arttırmaya ve eyaletleri sancaklardan daha ön plana çıkarmaya başladı. Bu bağlamda taşrada uygulanan iltizam sistemiyle yeni bir idareci zümre ortaya çıktı. Bunun bir sonucu olarak II. Mahmud döneminde sancaklar daha basit birer idarî bölge haline geldi. 1864 Vilâyetler Nizamnâmesi ve 1871 kanunu ile idaresi ve taksimatı muhafaza edilen sancak ve livâlar 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kaldırıldı ve idarî taksimatta vilâyet kelimesi kullanılmaya başlandı.

BİBLİYOGRAFYA :

- BA, MAD, nr. 563; BA, KK, *Ruûs Defteri*, nr. 262; TSMA, D. nr. 5246, 8303, 9578, 10057; İbn Bibî, *el-Evâmîrü'l-Âlâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 118, 159, 185, 205, ayrıca bk. İndeks; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âli-i Osmân*, tür.yer.; *Drevnetyurkskiy Slovar*, Leningrad 1969, s. 483-484; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalet: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 15-20; a.mlf., *The Sultan's Servants: Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650*, New York 1983, s. 14-16; Mustafa Zeki Terzi, *H. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidin Döneminde Askerî Teşkilat*, Samsun 1990, s. 7, 115-116; İlhan Şahin, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s. 233-258; a.mlf. - Feridun M. Emecen, "Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri", *TTK Belgeler*, XIX/23 (1999), s. 53-121; Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2003, s. 87-100; *Başkort Telenen Hüzlege*, Mâskâw 1993, II, 279-280; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1424/2003, II, 1005-1014; Ömer Lütfi Barkan, "H. 933-934 (M.1527-1528) Malî Yılına Ait Bütçe Örneği", *İFM*, XV/1-4 (1955), s. 303-307; M. Tayyib Gökbiçgin, "Kanunî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları", *TTK Belleten*, XX/78 (1956), s. 247-294; a.mlf., "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *VD*, VI (1965), s. 51-61; Nejat Göyünç, "Diyarbakir Beylerbeyliğinin İlk İdarî Taksimatı", *TD*, sy. 23 (1969), s. 23-34; Salih Özbaran, "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar: Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu", a.e., sy. 25 (1971), s. 51-72; Jin Yonebayashi, "Beğlerbeğlik-System in the Early Period of the Ottoman Dynsty-On the Date When the Beğlerbeği of Anatolia was founded" (Japonca), *J.AAS*, XXIV (1982), s. 133-180; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İdarî Teşkilâtında Kütahya", *TAD*, sy. 2 (1987), s. 201-239; a.mlf., "Kütahya'nın Şehzade Sancağı Olarak İdaresi", a.e., sy. 5 (1990), s. 315-324; Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Döneminde Irak'ın İdarî Taksimatı" (trc. Mustafa Öztürk), *TTK Belleten*, LIV/211 (1991), s. 1233-1257; J. Deny, "Sancak", *İA*, X, 186-189.

İLHAN ŞAHİN

SANCAK

Günümüzde

Sırbistan ile Karadağ arasında kalan, Osmanlı döneminde teşekkül etmiş idarî bölge.

Osmanlı döneminin ardından Yugoslavya Krallığı'na (1918-1941) terkedilen, 1945'ten sonra kurulan komünist Yugoslavya'daki Sırbistan ve Karadağ cumhuriyetleri arasında paylaşılan Sancak bölgesi günümüzde doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılır. Doğu Sancak bugünkü Sırbistan'ın güneybatısındaki araziye teşkil eder ve tamamen Sırbistan'ın idaresindedir. Bunun

dışındaki kısım ise Sancak bölgesinin batısı olup yeni kurulan (2006) Karadağ Cumhuriyeti sınırları içinde bulunmaktadır. Sancak bölgesi bir bütün halinde düşünüldüğünde yüzölçümü 8687 km²'dir ve günümüzde toplam nüfusu 450.000'i aşmaktadır. Müslüman nüfusu % 81,1'ini oluşturur. Bölgenin doğu kısmı Novi Pazar (Yenipazar), Tutin, Sjenica, Prijepolje, Nova Varoš, Priboj gibi şehirlerden oluşmaktadır. Batı kısmı ise Pljevlja (Taşlıca), Bijelo Polje (Akova), Berane, Rožaje ve Plav şehirlerinin ibarettir.

Sancak'ı oluşturan bölge Eskiçağ'lardan beri meskûn olup Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından (395) sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kaldı. Zaman zaman buralara Alanlar, Hunlar, Vizigotlar ve Bulgarlar hâkim oldu. 547-548'de bölgeye ilk Slav akınları başladı. Güney tarafından yavaş yavaş ilerleyen Slavlar, Balkanlar'ın kuzeybatı kesimine gelen Avarlar'ın baskısıyla dağıldılar. VII. yüzyıl ortalarında Slavlar, Raška bölgesinden geçerek Karadağ'ın sınır bölgelerinden Kuzey Arnavutluk'a kadar girmeyi başardılar. Bir yandan Bizans baskısı, öte yandan Sırp istilâsı yüzünden Raška bölgesi Bizans ve Sırlar arasında el değiştirdi.

Kaynaklardan Slavlar'ın bu bölgeye göçünün VII. yüzyılda başladığı ve Stevan Nemanja dönemine kadar Sırp yerleşmesinin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Resmî olarak 1168'de bugünkü Novi Pazar'da bulunan Sv. Petar Kilisesi'nde Sırp Kralı Stevan Nemanja tarafından Ortodoks Hıristiyanlığı kabul edildi. Stevan Nemanja'nın ölümünün (1200) ardından ikinci oğlu olan Stefan, 1217'de Sırbistan Krallığı'nı ilân et-

tikten sonra oğulları Vladislav, Radoslav, I. Uroş ve Uroş'ın oğlu Dragutin'in hükümdarlıkları dönemlerinde Raška bölgesi Sırp Krallığı'nın bir parçası olmayı sürdürdü. Bölgenin bu dönemdeki ana merkezleri Ras, Deževo, Jeleč ve Dugopolje idi. 1282'de Kral Milutin, Ras şehrini terkedip merkezini Priştine yakınında olan Paun'a ve daha sonraları Üsküp'e taşıdı. Osmanlılar'ın gelişine kadar (1382-1389) bölge ihmal edilmiş bir şekilde kaldı.

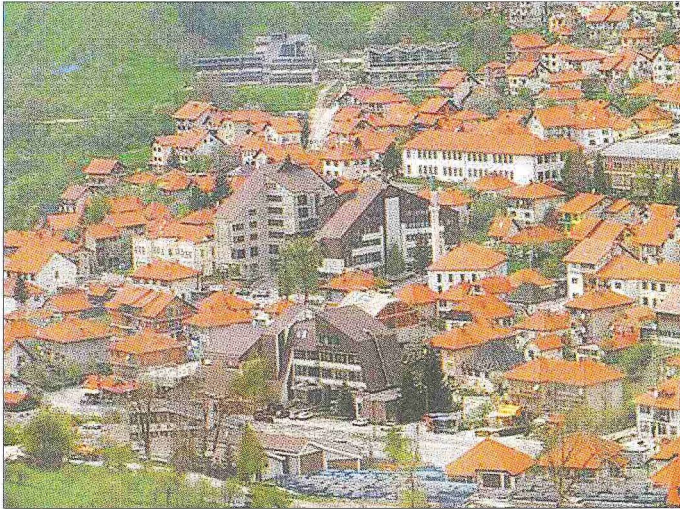
1389'daki Kosova savaşından sonra Raška bölgesinin bir kısmı Vuk Branković'e aitti. Üsküp'ün fethinin ardından (1392) Osmanlı ordularının Sancak (Raška) bölgesine doğru ilerlemesinin yolu açılmış oldu. 1396'da Raška bölgesindeki Jeleč, Zvečan ve Gluhavica'nın Osmanlılar'ın kontrolünde olduğu tahmin edilmektedir. Gluhavica kadısına Dubrovnik tüccarlarından gönderilen mektupta onların Raška bölgesinden geçmek için gereken gümrük parasını ödeyecekleri belirtilmektedir. 1396-1455 yılları arasında Sancak bölgesinde ikili bir iktidar görülmektedir. Bölgedeki kalelerde Osmanlı askerî gücü bulunuyordu, kalelerin dışında ise iktidar Sırp feodal güçlerinin elindeydi. Jeleč, Zvečan ve Ras kaleleri Osmanlı ordusunun kuzeye doğru ilerlemesi için stratejik merkezlerdi. Sancak bölgesinin tamamının Osmanlı idaresine Mayıs 1455'te İshak Bey'in oğlu İshâ Bey döneminde girdiği tahmin edilmektedir (Şabanović, s. 33).

1455 yılına ait tahrir kayıtlarında bu bölgede Jeleč, Zvečan, Ras ve Sjenica'nın adı zikredilir (BA, MAD, nr. 544). Zvečan'da Yûsuf adında bir subaşı ve bir kadı bulunmaktadır. Jeleč şehrinin kalıntıları Yenipazar'ın güneydoğusunda ve Jošanica neh-

rinin kaynağına yakın bir yerdedir. Gluhavica'nın da (Demircipazar) aynı vilâyete bağlı olduğu ve Mayıs 1396'da burada bir kadının bulunduğu görülür. 1455'te Jeleč vilâyetinin altı köyü olduğu, yetmiş altı hânenin 4498 akçe vergi verdiği dikkati çeker (Şabanović, s. 33). Ras vilâyetinin merkezi eski Ras şehrinin yanında Trgovište (Eskipazar) adlı bir yerleşim merkezi bulunur. Osmanlılar'ın eline geçtiğinde Pazar veya Pazarište diye adlandırıldı. 1455-1461 yıllarında bu bölgede İshak Bey'in oğlu İshâ Bey tarafından Yenice-i Pazar (Yenipazar, Novi Pazar) şehri kurulduğunda Trgovište Eskipazar diye anılmaya başlandı. Yenipazar'ın temelleri atılırken önce yolların keşiştiği Yenipazar ovasında (Bosna, Zeta ve Dubrovnik yolları), Jošanica nehrinin Raška nehrine döktüğü, günümüzde şehrin bulunduğu yere bir askerî garnizon binası ve elli altı dükkânlık bir çarşı, halen kalıntıları şehrin merkezinde görülen bir hamam ve bir cami inşa edildi (IA, XIII, 396).

Raška bölgesi Bosna ve Hersek'in fethinin ardından oluşturulan Bosna sancağına katıldı. Bosna sancağını meydana getiren ilk bölgeler arasında eski Raška bölgesindeki Jeleč, Zvečan, Ras, Sjenica, Moravica ve Nikšić'in adları zikredilmektedir (1464). 1455-1465 yılları arasında bütün Raška bölgesi Osmanlı idaresine girmişti. 1465'te Priboj, Prijepolje, Pljevlja bölgeleri fethedilerek bunların bir kısmı Hersek sancağına eklendi. 1584'te Yenipazar sancak haline getirilip 1580'de teşkil edilen Bosna eyaletinin içinde yer aldı. Bu tarihten itibaren XVI ve XVII. yüzyıllarda Sancak bölgesine ait Eskipazar Priboj ve Bosna sancağında, Taşlıca Hersek sancağında kadılık merkezleri olarak görülmektedir (Şabanović, s. 184, 186, 194).

XVIII. yüzyılda Bosna sancağında yeni düzenlemeler yapıldığında Sancak bölgesine ait Yenipazar, Eskipazar ve Stari Vlah kaza statüsündeydi. Yenipazar kadılığı bu dönemde Jeleč, Yenipazar, Ras ve Vrače nahiyelerinden ibaretti. Eskipazar kadılığı müstakil bir nahiyeden oluşmaktaydı. Stari Vlah kadılığı ise Sjenica, Barče (Nova Varoš) ve Moravica nahiyelerinden meydana geliyordu. Sancak bölgesinin Hersek sancağında kalan kesiminde Prijepolje ve Taşlıca kadılıkları mevcuttu. Prijepolje kadılığı Mileševo, Prijepolje, Ljuboviđa ve Mataruga nahiyelerinden, Taşlıca kadılığı ise Taşlıca, Kukanj, Vraneš, Krička ve Poblacë nahiyelerinden ibaretti (a.g.e., s. 229-230). 1817-1833 yılları arasında Yenipazar, Klis ve İzvornik (Zvornik) sancakları ortadan kaldırıldı. Temmuz 1865'te vilâyet olarak ad-

Novi Varoš'tan bir görünüşü

Prijepolje
(Prepol)
Saat Kulesi

landırılan Bosna'da yapılan idarî düzenlemeler sonucu buraya bağlanan yedi sancaktan birini Yenipazar sancağı oluşturdu. Buranın merkezi Sjenica olup Yenipazar, Sjenica, Taşlıca, Nova Varoş, Prijepolje, Akova (Bijelo Polje), Mitrovica, Berane, Kolašin ve Trgovište adlı on kazadan müteşekkildi (krş. Cevdet, III, 91-97; Şabanović, s. 233-234).

1878'de Berlin Antlaşması ile Yenipazar sancağı Bosna vilâyetinden ayrılarak Kosova vilâyetine bağlandı. Bu dönemdeki Yenipazar sancağında on bir kaza vardı (Yenipazar, Sjenica, Priboj, Prijepolje, Taşlıca, Akova, Berane, Rožaje, Nova Varoş, Mitrovica ve Kolašin). Böylece Sancak bölgesi yeni kurulan Sırbistan ve Karadağ arasında bir tampon bölge haline geldi. Berlin Antlaşması'nın 25. maddesine göre Kosova vilâyetinin Yenipazar sancağının idaresi Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. Fakat yeni idare usulünün uygulanıp uygulanmadığını denetlemek ve güvenliği sağlamak amacıyla Avusturya adı geçen sancağın her tarafında asker bulundurma, askerî ve ticarî yollar yapma yetkisini ele geçirmişti (*Muâhedât Mecmuası*, V [1298], s. 126). Bununla birlikte Bosna-Hersek'i ilhak eden Avusturya sadece Bosna sınırında yeni kurulan Taşlıca'yı işgal edebilmişti. Bundan başka Gusinje ve Plav gibi yerlerin de aynı antlaşma gereğince Karadağ'a terkî bölgede mahallî direnişlere yol açtı. 21 Nisan 1879 tarihli Yenipazar (İstanbul) Antlaşması ile Sancak uluslararası statüye sahip oldu, bu durum 1912 yılına kadar devam etti. Sırp, Bulgar ve Karadağ çetelerinin Osmanlı sınırlarında olaylar çıkarması, Bâbi-âli'nin Kosova'da yaşayan Arnavutlar'ın muhtariyet taleplerini kabul etmesi, 1911'de Sultan Reşad'ın Rumeli seyahati bölgeye istikrar getirmedi. Balkan Savaşı çıktığında Sırp lar hiçbir direnişle karşılaşmadan Sancak ve Kosova bölgesini işgal ettiler. Bu işgal sırasında bölge kesin biçimde Osmanlı Devleti'nden ayrıldı.

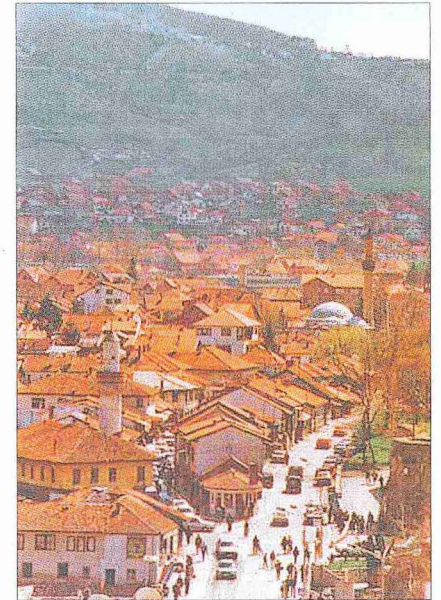
Sancak, Sırp lar ve Karadağlılar arasında bölündüğünde vilâyette resmî nüfus sayımı olmamakla birlikte 1 milyon kadar nüfusun bulunduğu ve bunun dörtte üçünün müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Yenipazar sancağındaki nüfus Arnavut ve Boşnaklar, Taşlıca'da ise tamamen Boşnaklar'dan oluşuyordu. Müslümanlardan başka bölgeye büyük çapta Sırp nüfusu yerleştirildi ve müslümanların büyük bir kısmı katliama mâruz kalıp Türkiye'ye ve Bosna-Hersek'e göç ettirildi. 1917'de Sjenica'da toplanan Sancak'ın siyasi liderleri, Sancak bölgesinin bağımsızlığının tanınması için uluslararası kamuoyundan destek talep ettiler. 1918'de söz konusu liderlerin hepsi tutuklandı. 1912-1941 yılları arasında katliamlar tamamen sona ermemekle birlikte savaş dolayısıyla daha da arttı. Sırp lar'ın idaresindeki Yugoslav Krallığı'nın bir parçası olarak Sancak bölgesi politik kimliğini kaybetti. 1938'de Türkiye-Yugoslavya arasında imzalanan antlaşmaya göre Sancak'tan 40.000'i aşkın müslüman Türkiye'ye göç etti. 1945'ten sonra kurulan Tito Yugoslavyası döneminde Sancak bölgesi resmen Sırbistan ile Karadağ arasında paylaşıldı. Buna rağmen bölgenin tamamı günümüze kadar Sancak adıyla anılmaya devam etti. 1953'te Split'te (Hırvatistan), Josip Broz Tito ile Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönemdeki Dışişleri bakanı M. Fuad Köprülü arasında imzalanan Yugoslavya-Türkiye Centilmen Antlaşması, Sancak'tan Türkiye'ye müslümanların göçlerini hızlandırdı. Bölgede Sırplaştırma hareketi özellikle Aleksandar Ranković döneminde gerçekleşti.

1980'li yılların sonundan itibaren şahıslara, mülklere ve kültürel mirasa yönelik fizikî saldırılarla baskılar daha da şiddetlendi. 1991'de Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya Yugoslavya'dan ayrıldığında Sancak bölgesi Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Savezna Republika Jugoslavije adındaki yeni federasyonun içinde kaldı. Sancak Müslümanları Millî Meclisi tarafından 25-27 Ekim 1991 tarihinde düzenlenen referandumda seçmenlerin % 98,9'u söz konusu federasyon içerisinde Sancak bölgesinin özerkliği için evet oyu kullandı. Ancak bu referandum Belgrad rejimi tarafından kabul edilmedi, bölgede Bosna-Hersek ve Kosova savaşları döneminde (1992-2000) büyük sıkıntılar yaşandı. 22 Nisan 2001 tarihinde Karadağ'daki seçimleri kazanan devlet başkanı M. Đukanović, Yugoslavya'dan bağımsızlık için

referandumu gideceğini ilân etti. 21 Mayıs 2006'da Karadağ'daki referandumdan bağımsızlık oyları çıkınca Karadağ Cumhuriyeti 3 Haziran 2006 tarihinde bağımsızlığını ilân edip resmen Sırbistan Cumhuriyeti'nden ayrıldı; böylece Sancak bölgesi de resmen iki kısma ayrılmış oldu.

İslâmî kültür özellikle şehirlerde, bugünkü Sancak bölgesinin dağlık iç kesiminde Osmanlılar'ın kurduğu yerleşim yerlerinde yoğunlaşmıştır. Yenipazar'da Mevlânâ Muslihuddin tarafından yaptırılan Altun Alem Camii (1550), Evliya Çelebi'nin de kaydettiği Bor Camii, XVIII. yüzyılda inşa edilen Leylâk Camii ve 1836'da şehrin kenarında Mütessellim Eyüb Paşa Camii, Molla İbiş Camii, Arap Camii (1528), onun karşısındaki sokakta bulunan Türk Hamamı (1489) ve Yenipazar'ın kuzeydoğusunda 4 km. uzaklıkta Hâfız Ahmed Paşa'nın yaptırdığı Yenipazar Kaplıcası ve Kalesi bugüne ulaşmıştır (bk. YENİPAZAR). Bundan başka özellikle Hersek sancağının idare merkezi olan Taşlıca'da 1570 civarında inşa edilen Hüseyin Paşa Camii yer alır. Sjenica'da Vâlide Sultan Camii (XIX. yüzyılın başında), Akova'da Yûsuf Camii (1471), Eskipazar'da Sultan Murad Camii (1450) ve Kuç Camii (1830), Prijepolje'de Büyük Cami (Velika Džamija) gibi tarihte çeşitli tahribata uğramış Osmanlı eserleri mevcuttur. Bunların büyük bir kısmı Krallık Yugoslavyası ve Tito Yugoslavyası dönemin-

Novi Pazar'dan bir görünüş

de yıktırılmıştır (daha geniş bilgi için bk. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri II*, III, 428-430; a.e. III, III, 112, 149, 317-337; Mušović, *Novi Pazar*, s. 70-94). XVI. yüzyıl divan şiirinin önde gelen temsilcilerinden Taşlıcalı Yahyâ Bey bu bölgedir. Nikşiçli Salih Gašević de Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini Boşnakça'ya tercüme etmiştir.

Bugün Sancak'ta müslümanların en yoğun olduğu kesim Yenipazar'dır. Halen müslümanlarca desteklenen Sulejman Ugljanin ve Rasim Ljaić liderliğinde iki siyasi parti mevcuttur. Bu siyasî partiler arasındaki ihtilâflar ve Sırbistan Devleti'nin müdahalesi neticesinde Belgrad ile Sancak müftülükleri arasında dinî teşkilât konusunda anlaşmazlık meydana gelmiş, 2007 yılında birbirinden ayrı Sırbistan İslâm Birliği Başkanlığı (Meşihat Islamske Zajednice u Srbiji [Novi Pazar] ve Islamska Zajednica Srbije [Beograd]) ortaya çıkmıştır. Sancak Başmüftülüğü'ne ait İsâ Bey Medresesi adında bir İmam-Hatip Lisesi, bir İlahiyat Fakültesi ve *Glas Islama* adlı bir dergi mevcuttur. Dinî literatürün çoğu Bosna-Hersek'ten temin edilmektedir. Ayrıca Yenipazar'da kurulan özel bir üniversite faaliyetini sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *TD*, nr. 24, s. 115-118; nr. 56, s. 9-10; nr. 211, s. 659-670; BA, *KK*, nr. 262, s. 2, 34; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 544-550; *Kosova Vilâyeti Salnâmesi*, (1296); a.e. (1304), s. 127, 128, 134, 137, 143, 224, 723, 856; Cevdet, *Tezâkir*, III, 91-97; *Kanuni i Kanun-name za Bosanski, Hercegovacki, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski Sandžak*, Sarajevo 1957, s. 28, 29, 32, 41-42, 65; Hazim Šabanović, *Bosanski Pašaluk-Postanak i Upravna Podjela*, Sarajevo 1959, s. 27-43, 50-54, 70-72, 77-81, 88-98, 101-105, 115-118, 144-146, 163-166, 184, 186, 194, 229-234; V. Vinaver, "Period Turske Vladavine (XV-XVIII)", *Novi Pazar i Okolina*, Novi Pazar 1969, s. 152-194; Ejup Mušović, "Islamski Spo-

menici Novog Pazara", a.e., s. 70-94; a.m.f., *Etnički Proces i Etnička Struktura Stanovništva Novog Pazara*, Beograd 1979, s. 7-125; A. Andrejević, "Altun-Alem Džamija u Novom Pazaru", *Zbornik Radova Svetozara Radojičića*, Beograd 1969, s. 1-10; a.m.f., "Spomenici Islamske Umetnosti", *Novi Pazar i Okolina*, Novi Pazar 1969, s. 195-214; Ömer Bosnavi, *Bosna Tarihi*, Ankara 1979, s. 25-26, 83-85, 95-98, 102-104, 109-110; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri II*, III, 428-430; a.e. III, s. 112, 149, 317-337; a.m.f., "Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları", *VD*, sy. 3 (1956), s. 175-177; Ahmed Aličić, *Uređenje Bosanskog Ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Sarajevo 1983, tür.yer.; Enes Pelidija, *Bosanski Ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog Mira*, Sarajevo 1989, s. 41-48; A. Popovic, *Balkanlarda İslâm*, İstanbul 1995, s. 186-187, 191, 194, 217-220, 223-225, 237, 242, 249; Hakija Avdović, *Položaj Muslimana u Sandžaku*, Sarajevo 1991, tür.yer.; Hasan Ali Kasir, *Peygamber Şiirleri*, İstanbul 1997, s. 360; Bajro Agović, *Džamije u Crnoj Gori*, Podgorica 2001, tür.yer.; Harun Crnovršanin – Nuro Sadiković, *Sandžak Porobljena Zemlja (Bosna, Sandžak i Kosovo Kroz Historiju)*, Zagreb 2001, s. 22-24, 40-43, 46-71, 94-108, 152-312, 388-542, 642-652, 680-731, 755-766; Olga Zirojević, *Srbija Pod Turskom Vlašću 1459-1804*, Beograd 2007, tür.yer.; a.m.f., "Novi Pazar u Turskim Izvorima do Kraja XVI vijeka", *Novopazarski Zbornik*, sy. 1, Novi Pazar 1977, s. 111-119; *Muâhedât Mecmuası*, V, İstanbul 1298, s. 126; M. Tayyib Gökbilgin, "Kanunî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyâleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları", *TTK Belleten*, XX/78 (1956), s. 247-251, 261, 284-285; Tayyib Okıç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri", *İİFD*, sy. 1 (1975), s. 36-55; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2986-2987; VI, 4803; M. Lut, "Novi Pazar", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1965, VI, 309-310; Nazif Hoca, "Yeni Pazar", *İA*, XIII, 395-399; Feridun Emecen, "Bosna Eyaleti", *DİA*, VI, 296-297; Branislav Djurdjev, "Bosna-Hersek", a.e., VI, 297-305; Münir Aktepe, "Kosova", a.e., XXVI, 218-219.

MUHAMMED ARUÇI

SANCAKTAR

(bk. MİR-i ALEM; SANCAK).

Çevkundi (Chaukundi) Mezarlığı'nda sandukalı kadın mezarları – Karaçi / Pakistan

SANDUKA

(الصندوق)

Düzgün sandık yahut tabut şeklinde genellikle ahşap, mermer, taş veya çini kaplama mezar üstü.

Arapça'da "kutu, sandık" anlamındaki **sundük** kelimesinden gelen **sandûka** tabutla aynı mânâyı taşımaktadır. Kur'an'da Tevrat levhalarının muhafaza edildiği (el-Bakara 2/248) ve Hz. Mûsâ'nın, annesi tarafından Nil nehrine bırakılırken içine konulduğu (Tâhâ 20/39) sandıklar için tabut kelimesi kullanılmaktadır. İçine cenaze konulan ahşap veya taş lahit yahut tabut için de sundük kullanılmıştır. Rivayete göre Hz. Yûsuf vefat ettiğinde cesedi mermer bir sandığa yerleştirilip Nil kıyısında bir yere defnedilmiş, daha sonra Hz. Mûsâ tarafından bulunan kabri Şam bölgesine nakledilmiştir (Taberî, I, 364, 386, 419; Kurtubî, IX, 229). Kurtubî, Ashâb-ı Kehf'in vefatında hükümdarın onlar için altın bir sandık yaptırmak istediğinden söz eder (*el-Câmi'*, X, 328). Eski Mısır ve Yunan medeniyetlerindeki taş lahitle bu anlamda sandık denebilir. Eski Mısır'dan mumyalanmış cesetlerin konulduğu ahşap örnekler günümüze ulaşmıştır. Bazı hıristiyan mâbedlerinin mahzenlerinde, içlerinde azizlere veya peygamberlere izâfe edilen röliklerin (kutsal kalıntı) muhafaza edildiği sandıklara rastlanıyordu. Bu röliklerden bir bölümü eski peygamber ve azizlere nisbet edilen kemiklerdi. Ermeviyye Camii'nin yapımı sırasında içinde Hz. Yahyâ'ya izâfe edilen insan başının yer aldığı bir sandık bulunmuştur (İbn Asâkir, II, 241).

Eski İnan geleneğinde hükümdarlara ait mezarlar (Kyros'un Pâsarğâd'daki mezarı gibi) basamaklı düz bir platform üstünde günümüzde kullanıldığı şekliyle tam bir sandukayı andırmaktadır. Türbe ve mezar üzerine sanduka geleneğinde müslüman toplumların eski kültürleri etkili olmuştur. Resûl-i Ekrem'in, daha çok dirilerin ihtiyaç duyduğu kireç ve ahşabın mezarda kullanılmasını ve mezar üzerine bina yapılmasını, yazı yazılmasını hoş görmemesine rağmen (Müslim, "Cenâ'iz", 94, 95; Tirmizî, "Cenâ'iz", 58) hâtırası yaşatılmak istenen kimselerin kabirlerine sanatkârane kalıcı mezar üstleri yapılmıştır. İslâm tarihinde sanduka geleneği büyük bir ihtimalle Irak bölgesinde başlamıştır. Hilâfetin Abbâsîler'e geçişinin ardından Hz. Ali'nin kabri olarak belirlenen yer üzerine Dâvûd b. Ali el-Abbâsî'nin bir sanduka koydurduğu ri-